

Цінності об'єднаної Європи

2013

Автор огляду: **Наталія АМЕЛЬЧЕНКО**
кандидат філософських наук, доцент

Координатори проекту: **Олександр СИНЬООКИЙ, Денис ЧЕРНІКОВ**

Редактор: **В'ячеслав ШРАМОВИЧ**

© Амельченко Н.А., 2013.

© ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013.

Лабораторія законодавчих ініціатив – український аналітичний центр, місією якого є розвиток демократичних цінностей, формування ефективної та збалансованої державної політики, розвиток політичної й правової культури громадян і політиків.

Ключові напрями досліджень: верховенство права та громадянське суспільство; робота парламенту; конституційна та адміністративна реформи; вибори і політичні партії; місцеве самоврядування та регіональна політика; публічні фінанси; інформаційна політика; євроінтеграція. Організація готує інформаційно-аналітичні матеріали та дослідження з означених тем, проводить публічні заходи й громадські кампанії, здійснює моніторинг діяльності Верховної Ради та політичних процесів. Лабораторія законодавчих ініціатив здійснює освітньо-мережеві програми «Школа професійної журналістики Нова Україна», «Українська школа політичних студій», є співзасновником Мережі підтримки реформ та інших громадських ініціатив, видає журнал «Часопис Парламент».

<http://mpr.in.ua>

<http://csln.info>

Цінності об'єднаної Європи

Європа постає не стільки географічним поняттям, скільки ціннісним, бо європейські цінності складають основні підвалини ліберально-демократичних інститутів західноєвропейського простору, кордони якого не обмежуються географічними ознаками приналежності країн до європейської частини світу. Європейські цінності втілені та втілюються і в Америці, і в Азії, і в Австралії. Європа дала людству світську філософію, християнство в якості світової релігії, релігійну терпимість, толерантність до переконань інших людей та інших цінностей. Цінності є ядром культури кожного народу, нації, суспільства. Г.Хофштеде, сучасний дослідник цінностей, переконаний, що цінності знаходяться на найглибшому рівні серед важелів прийняття рішень, бо саме вони визначають ідеологічні переконання індивідів та мотивацію їх вчинків. Саме до цінностей, на думку відомого американського соціолога Т.Парсонса, звертаються люди для остаточного обґрунтування своїх дій. Цінності виходять за межі конкретних ситуацій (що можуть вирішуватися індивідом під впливом інтересів і переконань), бо визначають головні цілі й сенс життя, тому вони найяскравіше проявляються в кризові моменти для індивіда або соціуму.

Стрижнем європейських цінностей виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, а також правова і соціальна держава. Будучи поєднанням ліберальних та демократичних ідей, європейські цінності позначаються як «ліберально-демократичні». Саме останні постали в якості принципів функціонування державних і політичних інститутів сучасних європейських країн та Європейського Союзу.

Разом з тим, слід відрізняти цінності від інститутів та правових норм. Цінності є глибинними смисложиттєвими орієнтаціями індивіда або груп людей, вони визначають цілі життя та переконання, вони можуть втілюватися в соціально-політичні рухи та інститути. Наприклад, фундаментальні права і свободи людини були втілені в конституціях європейських країн, в системі поділу законодавчої, судової та виконавчої влади, в таких демократичних інститутах як свобода слова, організацій, вільних, таємних та прозорих виборів. Тобто інституалізація цінностей означає створення правових механізмів реалізації цінностей, а також установ, насамперед – органів влади, відповідальних за реалізацію та дотримання прав і свобод людини. Інституалізація політичних прав та свобод (передовсім, права на свободу висловлювання своєї думки, права на зібрання й створення політичних і громадських організацій, права на вільні всезагальні і таємні вибори органів влади) забезпечувала участь громадян у політичному житті. Цей процес відбувався в західноєвропейському політичному просторі

впродовж XIX та XX ст.: в цей час ліберальні права і свободи людей сполучалися із демократичним волевиявленням та розвитком парламентаризму, постійно розширювалося коло громадян, яким надавалося право обирати владу і бути обраними, аж поки вибори не стали всезагальними.

Інституалізація цінностей передбачає створення правових норм їх реалізації. Такі норми є обов'язковими для виконання, а їх обов'язковість тримається на примусі державних інститутів (міліції, судової влади, виправних установ тощо). Невиконання або порушення правових норм викликає державні санкції. Цінності ж вільно обираються індивідами в якості своїх життєвих устремлінь, кредо і переконань, й не потребують примусу з боку держави. Коли я беру кредит в банку, то заключаю договір, за яким зобов'язуюсь сплачувати гроші по кредиту у певні терміни та у певній кількості. Порушення цього договору загрожує мені санкціями. Але коли я віддаю борг своїм друзям вчасно, то я вчиняю не зі страху перед покаранням, а як чесна, моральна людина. Цінності існують як внутрішній обов'язок вчиняти чесно, справедливо, достойно.

Але цінності можуть і не бути перетворені у норми права. Це стосується, насамперед, моральних цінностей, які залишаються в європейському суспільстві потужним регулятором поведінки та взаємовідносин людей. Коли ж правові норми перетворюються на цінності, це означає, що людина вчиняє не за примусом, а за внутрішнім обов'язком. В цьому випадку, як зазначав відомий

німецький філософ І.Кант, зовнішній примус перетворюється на внутрішній обов'язок, а право – на мораль. Дійсно, попри існування інших цінностей (естетичних у формі прекрасного, релігійних в якості віри в бога, наукових у формі істини) моральні цінності відіграють суттєву роль в суспільному житті. Бо мораль завжди передбачає врахування індивідом інтересів і цінностей іншого та всього суспільства.

Цінності потрібно відрізнити й від інтересів та цілей, пов'язаних з реалізацією інтересів. Інтерес постає як усвідомлена потреба в економічному (власність, гроші, інші матеріальні ресурси), політичному (владна посада) та символічному (вчений ступінь, звання, титул, популярність, репутація) формах капіталу. А цінності, насамперед, визначають смислові, тобто, духовні, орієнтири життя індивідів і соціальних груп, націй, держав тощо. Коли капітан гине зі своїм судном, опозиціонер оголошує політичне голодування або громадянин віддає своє життя за свободу, то ці вчинки здійснюються всупереч матеріальним потребам та інтересам цих людей, але відповідають їх уявленням про честь, совість, смисл життя.

Інтереси формуються в індивідів та груп людей в результаті усвідомлення потреб (передовсім - у матеріальних благах) та засобів їхньої реалізації, а тому вони є рушіями економічного життя. Інтереси можуть вступати у протиріччя з цінностями ліберально-демократичних суспільств. Цей конфлікт цінностей та

інтересів ми спостерігаємо в реальному житті, наприклад, коли інтереси потужних підприємств і корпорацій в отриманні надприбутків порушують екологію або коли держава втручається в приватне життя людей, прослуховуючи телефонні розмови чи затримуючи їх без суду та слідства. Але в демократичних режимах на національному чи наднаціональному рівнях існує протидія такому порушенню прав і свобод індивіда у формі тих правових норм і інститутів, що покликані захищати ці права. Це, наприклад, суди різної інстанції. Так, Радою Європи був створений Європейський Суд з прав людини. Тобто фундаментальні права і свободи людини в демократичних режимах інституалізовані, а саме, перетворені на норми права і установи, що ці права реалізують. Звісно, що шлях від цінностей до їхньої імплементації (втілення) в інститути суспільства є тривалим та важким, але демократичні суспільства намагаються створити такі інститути, які б стали на заваді порушенню суспільних цінностей та слугували механізмами їх реалізації. Так, екологічні цінності через суперечки та великі зусилля зацікавлених груп набули інституалізації у Кіотському протоколі, що визнали вже багато країн світу.

Як зазначалося вище, цінності бувають релігійними (любов до бога, святість, покаєння, спасіння), естетичними (прекрасне, трагічне, піднесене), науковими (істина, аргументованість), моральними (справедливість, чесність, доброзичливість, співчуття). Історично існували й зараз існують суспільства і

спільноти, в яких саме релігія, релігійний культ й виховання, формували всі цінності життя їх прихильників, насамперед – моральні норми. Сучасне європейське суспільство є світським, кожному індивіду гарантується забезпечення свободи совісті, тобто, права на свої релігійні або інші переконання. Цінності в такому суспільстві не нав'язуються ані державою, ані будь-якою спільнотою. Держава захищає громадянина від примусового нав'язування певних цінностей, ідеологій, релігійних переконань. Але це не означає, що в такому суспільстві моральні цінності втрачають своє існування. Навпаки, тільки в такому суспільстві вони стають результатом вільного вибору індивіда, за який останній несе відповідальність. Важливість моральних цінностей полягає саме в тому, що вони, на відміну від наукових або естетичних, визначають ставлення людей один до одного та інтегрують або розділяють людей в суспільстві.

Відмінність цінностей від правових норм не означає, що право не може стати цінністю. Саме ядром європейських цінностей виступають права і свободи кожного індивіда та рівність всіх перед законом. Перетворення правових норм на цінності означає, що виконання цих норм стає моєю життєвою орієнтацією, що я в своїй діяльності не обходжу закон, а борюся за його виконання, виступаю за те, щоб всі громадяни, незалежно від їх статусу і майнового стану, виконували закони. Не релігійні погляди і не ідеологічні переконання стали спільними цінностями для європейців, а саме фундаментальні права і свободи кожного індивіда. Справжній

європеець не дає хабара чиновнику задля реалізації своїх прав, а бореться за законне їх забезпечення і звертається до суду у випадку невиконання обов'язків з боку посадових осіб. На жаль, в нашому суспільстві права і свободи кожного громадянина та рівність всіх перед законом ще не стали цінністю для всіх людей, а особливо, для можновладців.

Спільні цінності різних країн Європейського простору сприяли їх інтеграції та просуванню цих цінностей за географічні межі Західної Європи. Перша організація, що була покликана об'єднати європейські країни для забезпечення й втілення ідеалів і принципів, які є їх спільним надбанням, була Рада Європи (РЄ), створена 5 травня 1949 року. Умовами вступу до неї стало визнання прав і свобод громадян в країнах-членах, тобто визнання базових європейських цінностей. До Ради Європи приєдналась в 1995 році й Україна, і зараз організація налічує 47 членів, серед яких є країни (наприклад, Туреччина або Росія), які географічно не вписуються в європейський простір, але декларують свою прихильність до європейських цінностей.

Рада Європи прийняла низку правових документів, що спрямовані на захист прав і свобод індивіда. Основою «Європейської конвенції з прав і основоположних свобод людини», що прийнята РЄ у 1950 році, є фундаментальні і політичні права, наприклад, право на життя, заборона катувань, право на притулок і свободу вираження переконань. Областю застосування

«Європейської соціальної хартії», що була ухвалена Радою Європи в 1996 році, є соціально-економічні права, а саме: право на забезпечення житлом, право на працю та належні умови праці, право на освіту та соціальний захист, право на вільне пересування людей, вибір професії і місця життя. Рада Європи була першою міжнародною організацією, яка визнала гендерну рівність (насамперед, рівність чоловіків та жінок у правах і свободах) в якості невід'ємної частини прав людини. Забезпеченню культурних прав слугують такі документи Ради Європи як «Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин» (прийнята Радою Європи 5 листопада 1992 р. і ратифікована Україною в 1996 р.) та «Рамкова конвенція про захист національних меншин», що була ухвалена Радою Європи 1 лютого 1995 р. Ці документи забезпечують заборону дискримінації людей за мовними, культурними, національно-етнічними та гендерними ознаками, збереження культурної самобутності іммігрантів та національних меншин, створення умов для збереження культурної самобутності іммігрантів та національних меншин й забезпечення їх прав на свободу зібрань, асоціацій, висловлення і релігії.

Після Другої світової війни з метою запобігання появі нових тоталітарних режимів та розв'язанню ними чергової війни в Європі, а також з тим, щоб об'єднати зусилля у розбудові демократичних інститутів, європейці розпочали процес економічної та політичної інтеграції. У 1950 році Роберт Шуман, міністр закордонних справ Франції, виступив з пропозицією

об'єднати вугільну та сталеливарну промисловість Франції і ФРН, що й було реалізовано в 1951 році Паризьким договором, який заснував Європейське співтовариство вугілля і сталі у складі 6 країн: Бельгії, Франції, ФРН, Італії, Люксембургу та Нідерландів. В 1957 році у Римі був підписаний Договір про заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії. В Маастрихті у 1992 році процес інтеграції втілювався в організацію єдиного Європейського Союзу. Європейська інтеграція мала на меті втілення цінностей миру та демократизацію всього європейського простору. Зараз до Європейського Союзу входить 27 країн, в яких встановлені принципи та інститути демократичного політичного устрою. В країнах – нових членах ЄС (а в 2005 році до ЄС увійшли 10 країн і в 2007 – ще 2 держави) продовжується імплементація демократичних політичних інститутів та цінностей.

Маастрихтський договір (1992) окреслив введення єдиної валюти, створив європейські фінансові організації, визначив подальші шляхи інтеграції та критерії членства в Європейському Союзі. В основу цього об'єднання були покладені вищезазначені цінності, які постали також і критеріями членства країни в ЄС. Так, в Договорі про заснування Європейської Спільноти зазначено, що «членом Європейського Союзу має право стати будь-яка європейська держава, яка дотримується демократичних принципів суспільного устрою, принципів свободи, демократії, поваги до прав людини, а також принципу правової держави» (1). В основу

економічної інтеграції покладені чотири принципи свободи: свобода пересування людей, товарів, капіталів і послуг. Тобто інтеграція країн в Європейський Союз починалася зі створення Спільного Ринку і перейшла до політичної інтеграції, визначним моментом якої став Лісабонський договір (2007). Цей договір, насамперед, мав на меті перетворити Європейський Союз у потужного гравця на міжнародній арені, надати йому самостійну суб'єктність в міжнародних відносинах та ще більше інтегрувати зовнішню політику і політику безпеки країн ЄС. На це було спрямовано введення посад президента Європейської Ради та Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки.

Важливим кроком до вироблення ціннісних засад Європейського Союзу стало прийняття Європейським парламентом «Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу» в 2007 році, що було викликане необхідністю визначити спільні цінності нового політичного утворення (Європейського Союзу) й гарантувати основні права громадян вже в контексті законодавства та інститутів ЄС. В «Хартії» права і свободи громадян ЄС постали як цінностей всіх країн-членів Євросоюзу, на яких ґрунтується діяльність інститутів ЄС. В 54 статтях «Хартії», що розбиті на 6 розділів («Гідність», «Свободи», «Рівність», «Солідарність», «Права громадян» і «Юстиція») відтворюються фундаментальні європейські цінності.

Вищеназвані документи Ради Європи та Європейського Союзу, які присвячені забезпеченню прав і свобод індивіда, спираються на конституційні традиції європейських країн та їх міжнародні зобов'язання, насамперед, на «Загальну декларацію прав людини», що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року.

Права і свободи індивіда мають свою історію виникнення та еволюції. Так, в процесі становлення європейських цінностей виокремлюють вже чотири покоління прав і свобод, які поступово виникали спочатку у формі ідеалів і теоретичних понять, що в процесі демократичних рухів втілювалися в інститути європейських держав. Схематично ці покоління прав і свобод можна позначити у таблиці:

Таблиця 1: Покоління європейських прав і свобод індивіда

I	Фундаментальні права і свободи	Право на життя, приватну власність, свобода совісті, заборона катування і такого поводження з людьми, що принижує їхню гідність, право на цілісність особистості та її недоторканість, заборона рабства і торгівлі людьми, заборона смертної кари і страти, заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, національне та соціальне походження, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні та інші переконання.
---	--------------------------------	--

II	Політичні права і свободи	Право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав, свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраними в органи влади, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод, право на справедливий, незалежний суд, ефективний юридичний захист, заборона покарання без судочинства.
III	Соціальні права і свободи	Право на працю та належні її умови, право на вільне обрання професії та місця проживання, право на житло, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення, право дітей, підлітків, жінок, інвалідів тощо на особливий соціальний захист, право на екологічну безпеку.
IV	Культурні права і свободи	Заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, національне та соціальне походження, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні та інші переконання; захист мов національних меншин та регіональних мов, право меншин на збереження своєї культурної самобутності.

Фундаментальні права і свободи: в Новий час зусиллями європейських мислителів Т.Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І.Канта

були сформульовані фундаментальні права і свободи людини, що залишаються й сьогодні наріжними каменями європейської політики. Це, насамперед, «природні, невідчужувані» права і свободи людини: право на життя, тобто свобода розпоряджатися своїм життям, право на власність, або свобода розпоряджатися своєю законно здобутою власністю, та право на свої переконання, тобто свобода совісті. «Природність» цих прав мовою того часу означала їх універсальність (притаманність всім людям) та те, що людина їх має від природи, вони не даровані їй ніким як привілеї – ані державою, ані іншими людьми, а «невідчужуваність» розуміли таким чином, що ніхто, особливо держава, не може їх порушувати, відбирати (відчужувати). Навпаки, саме держава повинна захищати ці права. Ці цінності означають рівність всіх людей у правах і свободах, незалежно від походження, статі, мови, переконань та національних, етнічних і соціальних відмінностей. Саме визнання цих прав і свобод стало основою найбільш ранніх «європейських» (за ціннісним критерієм) конституцій, а саме у Конституції США 1787 року з поправками до неї у формі «Білля про права» 1791 року, а також у першій Конституції Франції «Декларація прав людини і громадянина» 1789 року. Після кривавої Другої світової війни Генеральна Асамблея ООН теж прийняла резолюцію 217 (III) від 10 грудня 1948 року «Загальна декларація прав людини», в якій визнала наявність «рівних та невід'ємних прав всіх людей». В Статті 1 наголошується, що «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і

правах...», а Стаття 2 стверджує, що «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» (2).

В «Європейській конвенції з прав і основоположних свобод людини» (3) та «Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу» (4) теж проголошуються права на життя, приватну власність та свої переконання (свобода совісті) як універсальні права всіх людей, незалежно від їхнього походження, раси, статі, гендерних відмінностей, національності, мови і культури, соціального статусу і майнового стану, політичних або релігійних поглядів. Право на життя в цих документах постає як частина прав на людську гідність, а повага до людської гідності включає не тільки заборону фізичного знищення людини, але й тортур і приниження людини, рабства та примусової праці, а також заборону торгівлі людьми. При цьому до права на життя в «Хартії» додається заборона на смертну кару та страту. Принципово новим введенням до цих фундаментальних прав у «Хартії» є проголошення права на цілісність особистості та її недоторканість. Враховуючи сучасні досягнення у медицині, генетиці та генній інженерії, «Хартія» забороняє еugenічні практики, направлені на «відбір» людей, використання людського тіла та його частин для отримання прибутку, а також містить заборону репродуктивного клонування людини (5).

Політичні права і свободи: політичні права і свободи забезпечують права громадян на участь в політичному житті. Вони формувалися в європейських країнах впродовж XIX та XX ст. шляхом боротьби за демократичний політичний устрій. Демократизація європейських країн відбувалася у формі становлення інституту всезагальних відкритих таємних і прозорих виборів до органів влади, створення незалежного від тиску виконавчої або законодавчої влади судочинства, надання прав опозиції в парламенті, забезпечення свободи слова в ЗМІ тощо. Саме політичні права становлять необхідну основу представницької демократії і забезпечують реальну можливість всім громадянам держави через свої об'єднання і своїх вільно обраних представників реалізовувати економічні інтереси і політичні цілі й переконання, а також контролювати ухвалення політичних рішень. Друге покоління прав забезпечує право кожного індивіда на об'єднання з іншими громадянами у профспілки, громадські організації, політичні партії для захисту своїх інтересів, право індивідів на зібрання, мітинги і демонстрації для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод, право кожного громадянина на свободу думки та її висловлювання, право обирати владу та бути обраними до органів влади.

В «Європейській конвенції прав людини» гарантуються свобода думки, совісті і релігії, що передбачає право індивіда змінювати релігію й переконання, а також забезпечується свобода вираження поглядів та право на справедливий суд, на ефективний

засіб юридичного захисту, незалежний розгляд справи (6). «Хартія фундаментальних прав і свобод ЄС» ґрунтується на цих досягненнях в інституалізації громадянських прав і свобод в європейських країнах та розширює ці права на всіх громадян ЄС, а також додає низку нових політичних прав і свобод. В «Хартії» громадянські права і свободи містяться у розділах «Свободи» та «Права людини». Так, в «Хартії» містяться право на голосування та балотування на виборах до Європейського Парламенту, яким надаються ознаки прямих, таємних, всезагальних та прозорих виборів, право на звернення до Європарламенту з приводу неефективності або порушень з боку інститутів та органів ЄС, право на звернення до Європейського Омбудсмана за таких же причин, право на дипломатичний та консульський захист громадян ЄС на території інших країн.

Право на свободу поєднується в «Європейській конвенції» та «Хартії» з правом на безпеку. Так, свобода вступати у шлюб і створювати сім'ю підкріплюється повагою й невтручанням у приватне і сімейне життя, свобода мистецтва і науки означає заборону адміністративного та ідеологічного втручання у ці види творчості, вільний доступ до інформації поєднується із захистом персональних даних. Для громадян ЄС проголошуються свобода обирати вид та місце діяльності й життя в будь-якій країні ЄС. Важливим нововведенням у корпус прав і свобод є проголошення в «Хартії» прав дитини на захист та турботу, а також на вільне

висловлювання своєї думки й на врахування цієї думки в тих сферах, в яких зачіпаються інтереси дитини (7).

Соціальні права і свободи: Впровадження в європейських країнах соціальних прав (третього покоління прав і свобод), призвело до створення соціальної держави (welfare state). Соціальна держава не тільки забезпечує фундаментальні та політичні права і свободи людей, але й надає якісно нові можливості для достойного існування громадян, захищає тих, хто ще або вже не може заробити собі на повноцінне життя. Механізмом забезпечення соціальних прав стає державний перерозподіл доходів, введення податків на високі доходи та пропорційного оподаткування (чим більше доходів, тим більше сплачуєш податків). Це дозволило створити державні страхові фонди, які забезпечували відшкодування коштів за нещасні випадки на виробництві, безкоштовну початкову, середню, а в деяких країнах і вищу освіту за рахунок державного бюджету, державне пенсійне забезпечення, пристойний рівень медичного обслуговування, державну підтримку людей з обмеженими можливостями, матерів і дітей тощо.

В «Європейській соціальній хартії» проголошуються такі соціальні права: право на працю та на справедливі, безпечні її умови, право на справедливу винагороду за працю (тобто на такий зарібок, що гарантуватиме достатній рівень життя для робітників і членів їх сімей), право жінок та дітей на особливий

захист від фізичних та моральних ризиків, право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію і участь у житті суспільства, право, насамперед, для дітей, жінок, інвалідів та трудящих-мігрантів на належну державну правову, соціальну та медичну допомогу (8). «Хартія» у розділах «Рівність» та «Солідарність» розширює і конкретизує ці соціальні права і свободи. Так, в розділі «Солідарність» проголошуються такі соціальні права як право робітників на інформацію і консультацію в межах підприємства, право на колективні переговори з адміністрацією і колективні дії, право на рівний доступ до безкоштовної служби зайнятості, право на оплачувану відпустку жінок на період вагітності та догляду за дитиною, право на охорону здоров'я тощо. В «Хартії» вперше визначено право на екологічну безпеку та захист інтересів споживача (9).

Культурні права і свободи: це четверте покоління прав і свобод формується і впроваджується в європейських країнах з кінця XX століття. Багатокультурність сучасного європейського суспільства вимагає особливої уваги до забезпечення рівних прав і свобод представників різних національних, мовних, релігійних меншин та запобіганню їх дискримінації. Саме виконанню цих завдань були присвячені «Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин» (10) (прийнята Радою Європи 5 листопада 1992 р. і ратифікована Україною в 1996 р.) та «Рамкова конвенція про захист національних меншин», що була ухвалена Радою Європи 1 лютого 1995 р. (11). Ці документи стали рекомендаціями та

зверненнями до всіх країн-членів Ради Європи до реалізації таких заходів:

- заборона дискримінації за мовними, культурними, національно-етнічними та гендерними ознаками;
- заборона політики асиміляції щодо меншин, тобто запобігання насильницькому нав'язуванню певної культури, релігії, мови і гендерної орієнтації;
- створення умов збереження культурної самобутності іммігрантів та національних меншин;
- забезпечення прав меншин на свободу зібрань, асоціацій, слова і релігії.

Особлива увага в цих документах присвячена забороні дискримінації стосовно представників національних, етнічних, мовних меншин мігрантів в реалізації фундаментальних, політичних і соціальних прав та свобод. Дискримінація означає обмеження або ненадання цим людям тих самих прав та свобод, якими користуються представники «титульної» нації або культурно-мовної більшості населення. Так, заборона дискримінації на реалізацію права на працю означає, що білий і чорношкірий, алжирець за походженням і корінний француз мають рівний доступ до робочих місць. Другий важливий аспект культурних прав і свобод полягає в забезпеченні прав різних меншин на збереження своєї культурної ідентичності, тобто мови,

стилів життя і культурних традицій, релігійних переконань. «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин» акцентує увагу на забезпеченні здобуття освіти, або суттєвої її частини, рідною мовою. Виходячи з сучасних реалій багатокультурного та багатонаціонального складу ЄС та країн-членів ЄС в «Хартії» визнаються культурна, релігійна та лінгвістична багатоманітність громадян ЄС та права на культурну, мовну або релігійну особливість й повагу до неї (12).

Розгляд чотирьох поколінь європейських прав і свобод людини дозволяє нам виокремити і визначити ті базові європейські цінності, які є підвалинами європейських прав і свобод та європейських політичних інститутів.

Свобода. Ми вже зазначали, що права індивіда в європейському просторі розглядаються одночасно як свободи. Так, право на свої переконання є свободою совісті, а право на власність є свободою розпоряджатися законно набутою власністю, право на працю одночасно передбачає вільний доступ до робочих місць, безкоштовних центрів зайнятості тощо, а право на збереження культурної самобутності передбачає вільний вибір мови навчання, культурної ідентичності та релігійних переконань. Це означає, що саме індивідуальна свобода поціновується в ліберально-демократичних суспільствах як базова цінність. Європейське право надає пріоритет правам і свободам індивіда над державою. Остання не може нав'язувати індивіду цілі та цінності його життя, вона

тільки має захищати фундаментальні права і свободи громадян, створюючи необхідні правові норми та інститути для їх реалізації.

В ліберальній думці і політичній практиці виокремлюються поняття «свобода» («freedom») та «свободи» («liberties»). Перше означає невтручання держави або інших людей у сферу самовизначення людини. Ця сфера окреслюється фундаментальними правами і свободами, а саме: правом на життя, правом на приватну власність і правом на свої переконання. Індивід сам вільний розпоряджатися своїм життям, своєю законною власністю та визначати цінності, сенси свого життя. Ані держава, ані інші люди не можуть позбавити (відчужити) ці права і свободи людини. Це означає, що ліберально-демократична держава і суспільство не можуть експропріювати власність індивіда, позбавити або обмежити його життя через незаконне катування і страту, або засудити його за релігійні і політичні переконання. Держава не може втручатися у приватне життя людини, визначати, з ким їй укладати шлюб, дружити або як виховувати дітей та яким цілям присвятити своє життя. Враховуючи досвід існування тоталітарних держав, де відбувалося постійне втручання в приватне життя людини (прослуховування телефонних розмов і контроль над перепискою, партійний контроль за «моральним обличчям» людини та її публічне обговорення), нав'язування «єдино правильної» ідеології і засудження людей за їх особисті, відмінні від офіційних, погляди та переконання, ліберально-демократичне суспільство постійно виступає й контролює владу з

приводу невтручання в особисте життя людини. Свободи («liberties») ж в ліберально-демократичному суспільстві розуміються як всі ті політичні, соціальні і культурні права й свободи (наведені у таблиці 1), що слугують реалізації вищевказаної фундаментальної свободи («freedom»).

Свобода визначати цілі і цінності свого життя, свобода розпоряджатися своїм життям і власністю передбачає **відповідальність** індивіда за свій вибір. На відміну від авторитарних чи тоталітарних режимів, де відповідальність людей тримається на страху покарання та для яких характерне покладання відповідальності за реалізацію не тільки суспільних, але й індивідуальних потреб й інтересів на державу, правлячу партію або вождя, відповідальність у ліберально-демократичних суспільствах є зворотнім боком особистої свободи вибору. По-суті, в європейській культурі свідомий вибір стає основою всіх суспільних цінностей. Лише вибір (професії, місця проживання, мови навчання, культурної ідентичності, цілі і сенсу свого життя), а не походження людини (етнічне, сімейне, соціальне, культурно-мовне) може стати підґрунтям свободи. Це не означає, що цим заперечується існування націй та етнічних груп, різних культур і мов. Це означає право людини на вибір своєї ідентичності (тобто самовизнання індивідуальності та солідарності з певною групою людей) за різними критеріями: національністю, громадянством, мовою, культурою тощо. Це означає, що ліберально-демократичні суспільства не заперечують **солідарності**, але сприймають її як

вільний свідомий вибір самої людини, а не в якості такої, що нав'язується індивіду походженням, державною ідеологією, становим статусом тощо. Стосовно нації цю ідею Ю.Кристєва висловлює таким чином: «Я прекрасно розумію, що нам ще дуже довго прийдеться жити в рамках націй і національностей, і не згодна із вельми популярною серед лівих тенденцією заперечувати націю як таку. Я переконана, що поняття нації буде існувати ще довго, тільки в іншому вигляді: як свідомий вибір, а не рефлекс і не повернення до минулого»(13).

Гідність. Разом з тим, важливо зазначити, що свобода не означає абсолютної свободи самовираження будь-яким неправовим або неморальним шляхом. Іноді свободу визначати цілі та цінності свого життя розуміють як свободу від будь-якої морально вмотивованої поведінки, наприклад, у формі використання інших людей для досягнення своїх цілей або в якості демонстрації своєї індивідуальності у формі порушення суспільних норм моралі. Іноді, особливо серед підлітків, свобода асоціюється із несхожістю на інших, епатажністю поведінки, яка демонструє його буцімто самостійність та шокує оточуючих. Така поведінка притаманна не тільки суспільствам, які намагаються засвоїти європейські цінності, але є досить розповсюдженою і в сучасних демократичних країнах. Ч.Тейлор, відомий в світі канадський філософ, сьогодні занепокоєний ситуацією, коли людина в західноєвропейських суспільствах обирає неморальні цінності в якості цілей свого життя. Він намагається пояснити, що

автентичним, тобто істинним, ідеалом ліберально-демократичного суспільства є не свобода самовираження ціною втрати моральних орієнтирів життя, а, насамперед, свобода в свій спосіб бути людиною. Бути людиною означає саме бути моральною, тобто враховувати в своїх вчинках інтереси та цінності інших людей і поважати їх гідність (14).

Ця базова європейська цінність означає повагу до кожного індивіда, визнання в ньому особистості. Бо на відміну від аристократичної честі традиційних суспільств, яка була привілеєм обраних верств населення (селяни та бідняки не мали честот), в ліберально-демократичному суспільстві честь для обраних змінилася гідністю для всіх. Переконавання, що всі люди мають гідність, означає, що всі вони в змозі свідомо обрати моральну поведінку самі, а не сліпо слідувати нав'язаним кодексам честі з боку держави або корпорацій і станів. Тому повага до людської гідності стала першим й головним розділом «Хартії фундаментальних прав ЄС», базовою цінністю ЄС. Гідність невід'ємна від **рівності** людей. Але рівність в ліберальному сенсі означає не однаковість людських здібностей, і не рівність доходів та соціального положення, а рівність у свободі самореалізації в якості людини. В основі європейських цінностей лежить оптимістична концепція людини, яка передбачає, що кожен індивід є гідним свободи та здатний на моральну поведінку у відносинах з іншим індивідом.

Правова держава. Свобода в європейському розумінні завжди означає одночасно **рівність** всіх перед законом і неможливість порушення прав і свобод інших індивідів. Правова держава заснована на принципі, який ще визначав І.Кант – моя свобода закінчується там, де починається свобода іншого. А якщо я порушую право на життя, або на приватну власність іншої людини, на мене чекає покарання за тими правовими нормами, які встановлюються для захисту прав і свобод всіх громадян. Така цінність як правова держава означає законослухняність всіх громадян незалежно від статусу і соціального становища: від пересічного робітника і службовця до міністра та президента. Але це не репресивна законослухняність, що нав'язується в авторитарних чи тоталітарних політичних режимах шляхом заперечення свободи думки, слова, переконання. Це легітимна законослухняність, яка полягає у визнанні народом існуючої влади законною, а правових норм як таких, що не порушують їх прав і свобод. Якщо влада перевищує свої повноваження та порушує фундаментальні права людини, то в демократичних суспільствах наявність виборчої системи і критичного відношення до влади дозволяє змінити останню.

Демократія. До європейських цінностей належить також парламентська демократія, що ґрунтується на визнанні суверенності, верховенства влади народу, який через своїх представників відстоює інтереси і цінності різних соціальних груп у владі. Демократичні цінності потребували розвитку

парламентаризму, створення інституту відкритих всезагальних таємних виборів. Але в ліберальній думці і політичній практиці було усвідомлено, що демократія може переродитися на диктатуру більшості, якщо її не врівноважити принцом поділу законодавчої, виконавчої та судової влади. Останній принцип означає, що ні одна з гілок влади не може перебирати на себе повноваження інших. Тому при втіленні такого принципу стає неможливим винесення вироків парламентом шляхом голосування (як це було у Франції під час Французької революції) чи нав'язування (через різного роду примуси) виконавчою владою законів парламенту. Принцип поділу влад вимагав створення механізмів незалежності кожної гілки влади, розподілу повноважень між ними, прозорості і незалежної судової системи. Демократія ж забезпечує громадянам право на переобрання влади та контроль за владою. Свідомий вибір влади означає раціональне і критичне ставлення до існуючих політичних інститутів і партій, їх програм, лідерів. Демократія – це цінність, яка втілюється у різних формах демократичного політичного устрою. В Німеччині ми маємо парламентську республіку, у Франції – президентську республіку, а деякі країни (Великобританія, Швеція) зберегли атрибути конституційної монархії. Відомий сучасний мислитель Ю.Габермас виокремлює такі моделі демократії: ліберальну та республіканську.

Ліберальна модель представницької демократії ґрунтується на розумінні свободи як свободи від втручання держави в приватну сферу. Держава тут тільки забезпечує правові рамки реалізації

прав і свобод індивіда, охороняючи приватну сферу від втручання чиновників. На практиці ця модель демократії втілюється у таку владу, яка бере на себе відповідальність за гарантування реалізації дополітичних матеріальних інтересів індивідів шляхом забезпечення компромісу різних політичних сил, що представляють ці інтереси в парламенті та дотримання адміністративною владою правил гри (законів) як результатів такого компромісу. На сторожі такого дотримання стоїть судова система. Саме судова влада за ліберальних політичних порядків займає стрижневе місце у захисті інтересів індивідів, їх прав і свобод між виборами, оскільки вибори стають головною формою участі громадян у політиці, а суди – головним засобом контролю за владою.

Республіканська модель демократії ґрунтується на такому розумінні свободи: свобода – не лише право громадян обирати владу й делегувати їй захист своїх інтересів, не тільки право судового контролю за владою, а це ще і право на участь в політичному житті у формі обговорення та розв'язання суспільнозначущих проблем самою громадськістю. В такому суспільстві необхідна солідарність громадян та консенсус (згода) стосовно спільних цінностей. Але в сучасному багатокультурному європейському суспільстві ціннісний консенсус неможливий у формі відродження культурних цінностей якоїсь однієї національної або етнічної культури. Тому Ю.Габермас обґрунтовує необхідність переходу до деліберативної моделі демократії, яка

передбачає вироблення консенсусу стосовно спільних цінностей шляхом публічного дискурсу (діалогу) представників різних культур. Ця модель демократії, за Ю. Габермасом, дозволяє уникнути недоліків як ліберальної моделі, що полягають в індивідуалізмі та ерозії громадянського життя, так і республіканської, яку неможливо застосувати в сучасному багатокультурному суспільстві, оскільки вона ґрунтується на стратегії відродження традиційних цінностей і чеснот (15). «Хартія фундаментальних прав ЄС» якраз і з'явилася в процесі пошуку консенсусу стосовно базових цінностей всіх країн-членів ЄС.

Громадянськість. Попри відмінності цих типів демократії, для всіх демократичних суспільств притаманна цінність активного громадянства (яке і названо тут громадянськістю) і громадянського суспільства. Саме через об'єднання з іншими людьми задля захисту і виборювання своїх інтересів, прав і свобод індивіди створюють громадянське суспільство і стають громадянами. В європейському просторі громадянство розуміється та розвивається не тільки в якості приналежності до певної держави (це пасивне громадянство), а й в якості активного громадянства, що передбачає участь індивіда в громадському і політичному житті. Громадянське суспільство необхідне для функціонування всіх типів демократії або у формі існування сфери конкуренції матеріальних цілей та особистих цінностей індивідів (власного блага), які об'єднуються в асоціації завдяки компромісу інтересів та задля реалізації цих інтересів (ліберальна модель), або

у формі комунікації щодо суспільно значущих проблем та вироблення політики їх вирішення на основі ціннісної солідарності (республіканська модель), або в якості публічного діалогу стосовно цих проблем з метою консенсусу щодо цінностей і цілей суспільства (деліберативна модель). Громадянське суспільство потребує створення вільних, незалежних від держави, асоціацій громадян і неурядових організацій, які захищають інтереси своїх членів і беруть участь у політичному житті, в обговоренні та розв'язанні суспільних проблем.

Толерантність. Оскільки в якості європейської цінності визнається свобода всіх індивідів як право на самовизначення цілей та цінностей життя, то базовою цінністю європейців є толерантність. Вона була завойована та імplementована у складній боротьбі через релігійні війни, соціально-класові, етнічні і міжнаціональні конфлікти. В результаті Реформації зародився принцип релігійної терпимості на основі прийняття гріховності кожної людини, що означало визнання інших, ніж пануюча релігія (якою в Західній Європі виступав католицизм), релігійних переконань. Толерантність ліберально-демократичного ґатунку не зводиться до релігійної терпимості, а передбачає повагу до будь-якого морального вибору індивідів – релігійного або світського. Толерантність означає прийняття іншої людини як «іншого», але не як «ворога», як ми це спостерігаємо в гіпертрофованому націоналізмі, шовінізмі та релігійному фундаменталізмі, що будують свою політику на протиставленні «ми-вони» та визнанні

людини іншої нації, етнічної групи або релігії в якості чужого, ворожого феномена. Толерантність передбачає не просто поступки або поблажливість до інших релігійних, гендерних або національних ознак людей, але, насамперед, визнання кожного індивіда як рівної за правами і свободами людини, тобто толерантність вимагає активної громадянської позиції стосовно захисту права кожного на свою культурну особливість.

Справедливість. як базова європейська цінність справедливість означає не просто рівність результатів праці і доходів людей, а надання рівних можливостей людям для самореалізації в будь-якій сфері суспільства. Рівність можливостей, тобто умов самореалізації громадян, забезпечується рівним доступом до освіти, культури, владних посад і політичної діяльності, праці, а вже як розпорядитися цими можливостями, залежить від кожної людини, її здібностей, наполегливості, зусиль.

«Хартія» містить розділи «Рівність» та «Солідарність», в яких розкривається сенс європейського розуміння справедливості. Остання репрезентується як у правовій рівності, так і в соціальній справедливості. Правова рівність означає рівність всіх громадян перед законом, рівну міру відповідальності за однакові дії. Вимога політичної рівності означає, що нікому не може бути надано переваг у відповідальності перед законом на підставі ознак походження, мови, місця проживання, майнового або соціального

стану, владної посади, расової, національної, статевої приналежності, політичних та інших переконань.

Соціальна справедливість означає створення умов для користування соціальними благами (економічними ресурсами, освітою, медициною, культурними надбаннями) всім громадянам, що передбачає соціальну підтримку тих індивідів, які внаслідок незалежних від них обставин (віку, низького соціального походження, фізичного або психічного здоров'я, втрати працездатності, народження дітей тощо) не можуть забезпечити собі достойного життя. Це стосується, насамперед, пенсіонерів, дітей, інвалідів, матерів, трудящих-мігрантів, біженців. Соціальні права передбачають «особливий» (як це формулюється в «Європейській соціальній хартії») захист дітей, жінок, пенсіонерів, трудящих-іммігрантів, бідних, біженців, які не мають у порівнянні з іншими громадянами однакових стартових умов для отримання соціальних благ (наприклад, освіти, праці тощо) з причин, які склалися незалежно від них (природні катастрофи, політичні переслідування, інвалідність тощо). **Соціальна солідарність** в європейському суспільстві якраз і означає свідому підтримку з боку кожного індивіда і держави тих індивідів і соціальних груп, які потребують особливого захисту. Так, в сучасній Німеччині введений податок на солідарність, який спрямовано на вирівнювання економічних і соціальних умов життя мешканців Східної Німеччини, колишніх громадян НДР, в порівнянні з рештою країни.

Отже, перелік європейських базових цінностей доводить їх взаємопов'язаність, яка означає, що одна цінність визначається та реалізується через решту. Так, свобода визначається через рівність всіх перед законом, відповідальність і гідність. А справедливість неможлива без правової рівності і соціальної солідарності. Демократія ж існує тільки в поєднанні з цінностями громадянства і правової держави. Можна було б виділити відповідальність або рівність і соціальну солідарність в окремі базові цінності. Але ці цінності є залежними від змісту базових цінностей та розкривають їх зміст. Тому ми акцентували увагу саме на таких базових цінностях.

Головний висновок, який ми можемо зробити з аналізу базових європейських цінностей, полягає в тому, що вони не існують та не впроваджуються як окремі життєві орієнтації (свобода без відповідальності, або демократія без активного громадянства), а реалізуються як цілісна система, в якій кожна базова цінність визначає і конкретизує іншу базову цінність. Імплементация головних європейських цінностей потребувала прийняття правових норм і створення інститутів, які ці норми впроваджують і контролюють.

Якщо порівняти базові цінності сучасної європейської спільноти з цінностями доіндустріального (традиційного) та індустріального європейських суспільств, то вони розрізняються досить суттєво. Беручи до уваги спільні характерні риси людей, які

оцінювалися на різних етапах еволюції європейського суспільства, можна побачити велику різницю у значущості тих чи інших рис людей для європейців доіндустріальної, індустріальної і сучасної доби. Візьмемо такі людські риси: 1. Походження (сім'я, рід); 2. Власність (майно, гроші, титул, земля); 3. Влада (владна посада або вплив на іншу людину шляхом сили і авторитету); 4. Особисті якості людини (зовнішність, моральні чесноти, знання та здібності) та 5. Досягнення (всі риси людини, її власність, владна посада та особисті якості як результат досягнення).

Сучасний європеець на перше місце поставить «досягнення», а на останнє – «походження», оскільки високо оцінює всі ті риси людини (навіть тіло, зовнішність і особисті якості), які є результатом особистих зусиль. Тоді як європеець традиційного суспільства на перше місце поставив би «походження», яке надавало право на землю, титул і владну посаду, а європеець індустріального суспільства надавав найбільшій переваги власності, що забезпечувала доступ до всіх інших благ. Сучасний європеець схильний високо оцінювати тільки ту власність і владну посаду, які є результатом не походження людини або успадкованої власності, а наслідком особистих досягнень. Це пояснюється базовими цінностями сучасних європейців, серед яких ключову роль відіграють цінності індивідуальної свободи як самореалізації індивіда в межах встановлених законів, демократичної рівності всіх перед законом, рівного доступу всіх громадян, незалежно від їх заданих походженням рис, до економічних, соціальних і культурних

благ. Тому, якщо можна визначити зміст базових європейських цінностей однією фразою, то він буде такий: **«Свобода самореалізації в умовах демократичної політичної рівності і соціальної справедливості»**.

Щоб зрозуміти, яким чином європейські цінності були перетворені на правові норми, складемо і проаналізуємо таблицю, де позначимо правове забезпечення базових європейських цінностей у формі переліку основних прав і свобод, що забезпечують ці цінності, та основоположних документів Ради Європи і Європейського союзу, в яких ці права проголошуються як засадничі рамки для права і законодавства країн-членів РЄ та ЄС. В таблиці використаємо такі скорочення: ЄКПЛ – «Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод», ЄСХ – «Європейська соціальна хартія»; ЄХРМ – «Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин»; КЗНМ – «Рамкова конвенція про захист національних меншин»; ХЄС – «Хартія фундаментальних прав Європейського союзу».

Таблиця 2. Базові європейські цінності та їх правове забезпечення

Цінність	Права, що забезпечують реалізацію цінностей	Основні документи Ради Європи та Європейського Союзу
Свобода	Фундаментальні права і свободи: право на життя, приватну власність, свобода совісті, заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, раса, колір шкіри, національне та соціальне походження, майновий та соціальний стан, мова, релігія, політичні та інші переконання.	ЄКПЛ ХЄС
	Політичні права і свободи: право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав, свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраними в органи влади, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод.	ЄКПЛ ХЄС

	Соціальні права і свободи: право на вільне обрання професії та місця проживання, вільний доступ до безкоштовних центрів зайнятості, вільний доступ до інформації стосовно дій роботодавців та укладання колективних договорів.	ЄСХ ХЄС
	Культурні права і свободи: Право на вибір освіти рідною мовою, право меншин на збереження своєї культурної самобутності.	ЄКРМ КЗНМ
Гідність	Фундаментальні права і свободи: заборона катування і такого поводження з людьми, що принижує їхню гідність, право на цілісність особистості та її недоторканість, заборона рабства і торгівлі людьми, заборона смертної кари і страти, заборона еugenічних практик, заборона використання людського тіла для	ЄКПЛ ХЄС

	цілей прибутку, заборона репродуктивного клонування людей.	
Правова держава	Політичні права і свободи: право на справедливий суд, заборона покарання без судочинства, право на ефективний юридичний захист, право на повагу до приватного і сімейного життя (захист приватного житла та кореспонденції), право на шлюб.	ЄКПЛ ХЄС
Демократія	Політичні права і свободи: право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав, свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраними в органи влади, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод, право на повагу до приватного і сімейного життя.	ЄКПЛ ХЄС
Громадянськість	Політичні права і свободи: право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав,	ЄКПЛ ХЄС

	свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраними в органи влади, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод.	
Толерантність	Фундаментальні права і свободи: заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, раса, колір шкіри, національне та соціальне походження, мова, релігія, політичні та інші переконання.	ЄКПЛ ХЄС
	Культурні права і свободи людини: право навчання рідною мовою, права національних меншин на збереження самобутності.	ЄКРМ КЗНМ
Справедливість	Фундаментальні права і свободи: заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, раса, колір шкіри, мова,	ЄКПЛ ХЄС

	національне та соціальне походження, релігія, політичні та інші переконання.	
	Соціальні права і свободи: право на працю та належні її умови, право на вільне обрання професії та місця проживання, право на житло, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення, право дітей, підлітків, жінок та інвалідів на особливий соціальний захист, право на екологічну та інформаційну безпеку.	ЕСХ ХЄС

Освіті в сучасному європейському суспільстві надається головна роль у вихованні базових європейських цінностей. Рада Європи розробляє потужні освітні проекти для вироблення єдиних стандартів європейської освіти, яка була б спрямована на формування демократичної громадянськості та толерантності. Так, в 1997 році був започаткований проект «Освіта, спрямована на виховання демократичної громадянськості», метою якого було залучення молоді до активного громадянства та переосмислення демократії і статусу громадянина в напрямку їх розповсюдження не тільки на представників «титульної» нації, але й на представників інших національних, етнічних, мовних, релігійних спільнот. Проект Ради Європи «Мови, багатоманітність, громадянськість» був спрямований на взаємопроникнення різних мов та культур в європейській шкільній та вищій освіті. Рада Європи започаткувала також проект «міжкультурної освіти», що покликаний втілити на рівнях дошкільної, шкільної та вищої освіти принципу діалогу між різними культурами з метою формування знання та поваги до різних культур і мов. Результатом проекту «Вивчення і викладання історії Європи XX ст.» стали посібники та учбові матеріали для вчителів, а також введення стандартів європейської історичної освіти. Цікаво, що ці стандарти розширюють зміст курсу «історія» в середніх школах: це вже не політична і воєнна історія держав, а історія, що включає діалог різних культур і країн, ознайомлення з повсякденним життям представників різних культур, етнічних груп та національних меншин. Метою історичної освіти постає не засвоєння фактів і подій, а формування критичного ставлення до них з позиції

громадянських ідеалів прав і свобод, справедливості і толерантності. Зміст підручника з історії Європи XX ст. свідчить про те, що історична освіта спрямована на формування громадянської ідентичності всіх жителів європейського простору, незалежно від їх національно-етнічної, гендерної, культурно-мовної ідентичності (16).

Література:

1. Договір про заснування Європейської Спільноти, статті №6, 49
// http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1994_017;
2. Загальна декларація прав людини //
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015;
3. Див.: Європейська конвенція з прав людини та основоположних
свобод людини // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004;
4. Див.: Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу //
Charter of Fundamental Rights of the European Union // <http://eur-lex.europa.eu/lexUriSev>;
5. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу (Розділ I,
Статті 2,3,4) // Charter of Fundamental Rights of the European
Union // <http://eur-lex.europa.eu/lexUriSev>;
6. Європейська конвенція з прав людини та основоположних
свобод людини (Розділ I, Статті 9,10,13) //
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004;
7. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу (Розділ II,
Статті -6,7,13,15. Розділ III, статті 24. Розділ V, Статті 39,42,44,45)
// Charter of Fundamental Rights of the European Union //
<http://eur-lex.europa.eu/lexUriSev>;
8. Європейська соціальна хартія (Частина I, Статті 1,2,3,7,8,15,17)
// http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062;
9. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу (Розділ IV,
Статті 38,39) // Charter of Fundamental Rights of the European
Union // <http://eur-lex.europa.eu/lexUriSev>;
10. Див.: Європейська хартія регіональних мов і мов меншин //
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_014;

11. Див.: Рамкова конвенція про захист національних меншин // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_055;
12. Див.: Європейська хартія регіональних мов і мов меншин (Розділ III, Стаття 22) // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_014;
13. Кристева Ю. Чуждые самим себе // Керени Р. Диалоги о Европе,- М., 2002, с.20;
14. Тейлор Ч. Етика автентичності. К.: "Дух і Літера", 2002, с. 27;
15. Габермас Ю. Що таке деліберативна політика // Габермас Ю. Залучення іншого / Студії з політичної теорії.- Львів, 2006;
16. Див.: Стадлінг Р. Викладання історії Європи XXст.// http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Projects/documents/TwentyCentury/Handbook_ru.pdf.